

ПРОГРЕСИВНА ПЛАТФОРМА ЗА СОЦИАЛНО-ЕКОЛОГИЧНА ТРАНСФОРМАЦИЯ

Иван
Кръстев

Невена
Алексиева

Стоянка
Балова

Александър
Димитров

Съдържание

I	ВЪВЕДЕНИЕ	2
1.	ПОЛИТИЧЕСКА ОБСТАНОВКА	2
2.	СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ КОНТЕКСТ	4
II	ЦЕЛИ НА ПЛАТФОРМАТА	6
III	ПРИОРИТЕТИ	7
1.	ПРИОРИТЕТ 1. ЧИСТА ОКОЛНА СРЕДА ЗА ПО-ДЪЛЪГ ЖИВОТ В ДОБРО ЗДРАВЕ	7
2.	ПРИОРИТЕТ 2. ПОВИШАВАНЕ НА ЖИЗНЕНИЯ СТАНДАРТ ЧРЕЗ ПРОГРЕСИВНИ ПОЛИТИКИ, ИНОВАЦИИ И ИНВЕСТИЦИИ В РАБОТНИ МЕСТА В „ЧИСТА“ ИНДУСТРИЯ	11
3.	ПРИОРИТЕТ 3. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ БОГАТСТВА НА СТРАНАТА	13
4.	ПРИОРИТЕТ 4. ОСИГУРЯВАНЕ НА НОВИ КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В УСЛОВИЯТА НА КЛИМАТИЧНОНЕУТРАЛНА ЕВРОПА	14
5.	ПРИОРИТЕТ 5. ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЧИСТА ОКОЛНА СРЕДА	15
IV	ИНСТРУМЕНТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ПЛАТФОРМАТА	18
V	АЗ И КЛИМАТИЧНИЯ ПРЕХОД – ЧОВЕКЪТ НА ПЪРВО МЯСТО!	22
	Използвани източници, документи и статистически данни	24

I

ВЪВЕДЕНИЕ

1. ПОЛИТИЧЕСКА ОБСТАНОВКА

През декември 2019 г. в съобщението си „Европейският зелен пакт“ Европейската комисия определи амбициозна пътна карта за превръщане на Европейския съюз в справедливо общество с модерна, ресурсноефективна и конкурентоспособна икономика. Пътна карта, която има за цел опазването, съхранението и увеличаването на природния капитал на Съюза и защитата на здравето и благосъстоянието на гражданите от свързани с околната среда рискове и въздействия.

Битката за гарантиране на устойчивото развитие, а именно - постигане на баланс между социалните и екологичните принципи и икономическия ефект - отдавна напусна пределите на националните държави и се превърна в глобална. Съществуващото дълго време схващане, че човекът е господар на природата и че икономиката има приоритетно значение над нея, е вече остаряло и опасно. То доведе до пагубни последици за природата с отражение върху човека и неговото здраве, но и до видими рискове за сигурността със сериозен ескалационен потенциал. Затова в основен мотиватор днес се превръща икономически оптималното използване на ограничените природни ресурси.

Водещото разбиране за ЕС е, че политиката за борба с климатичните промени е най-ефективният път за постигане на по-конкурентоспособна, модерна и въглеродонейтрална икономика към 2050 г. Това разбиране залегна не само като основен приоритет в програмата на ЕК, но се превърна и в реален измерител за ефикасността на всяка европейска политика, независимо в коя сфера се реализира. Насоките и подходите, които съдържат, са дългосрочно разработвани и налагани, с по-амбициозно съдържание и цели, включително и по отношение на адаптирането на целите на Съюза до 2030 г., но по същество нищо ново.

Водещи направления са енергийният преход, повишената енергийна сигурност и борбата с енер-

гийната бедност; продоволствена сигурност и финансова достъпност; разработването на устойчиви и интелигентни решения за мобилност и транспорт; въздействие на фискалните политики; солидарност в отношенията между държавите членки и в тях предвид икономическата им способност и националните обстоятелства; необходимостта преходът да бъде справедлив и социално приемлив с помощта на подходящи програми за образование и обучение и др.

Къде е България?

От абсолютно отрицание, през манипулиране на страховете на хората от най-уязвимите от прехода райони, до изпадане в крайност и свръхамбициозност. С оповестяване на новите планове на Европейската комисия в страната се разви доста остра дискусия с аргумента, че ЕС обрича няколко региона на сериозни последици – основно Стара Загора, но не само, тъй като 46 % от тока се произвежда от ТЕЦ. Бяха разписани дори насоки как трудещите се да се борят срещу „налаганото от Брюксел“.

Това, което не беше обяснено достатъчно ясно на хората, е, че ЕС отделя сериозни средства за създаване на алтернативна заетост в тези региони – основно чрез преквалификация на работниците, но не само. Европейският зелен пакт залага на поэтапното извеждане на ТЕЦ-ове и мини от експлоатация, съответно – на създаване на възможности за друг тип захранване на потреблението – напр. чрез възобновяеми източници.

Българските граждани имаха нужда от открит и честен разговор за последиците от зеления преход, а получиха манипулативно подбрани и извадени от контекста аргументи, обслужващи конюнктурни интереси. Това важи по отношение на духа и смисъла на Зелената сделка, както и на разпоредбите на ключови законодателни актове и на последиците от прилагането/неприлагането им. Подходът не бе по-различен и по отношение на причините за забавената подготовка на стратегически документи, въз основа на които страна-

та ни да получи предоставяните за финансиране на прехода средства.

България закъсна безвъзвратно с изготвянето и изпращането за одобрение от ЕК на териториалните си планове за справедлив преход - задължително условие, за да бъде получена подкрепа от един от основните трансформационни инструменти – Фонда за справедлив преход. Тези планове трябва да очертаят процеса на енергиен преход на засегнатите региони до 2030 г. /за България това са Стара Загора, Перник и Кюстендил/. Те представят социалните, икономически и екологични предизвикателства и идентифициращи нуждите от икономическа диверсификация, преквалификация и възстановяване на околната среда. В този смисъл са конкретна инвестиционна програма, която показва неразривната връзка между икономическото, енергийното и социалното устройство и развитие на дадената територия. Устойчивото енергийно планиране е водещ инструмент, който в максимална степен трябва да послужи за установяването на крехкия баланс между екологичните, икономическите и социалните фактори.

Подготовката на плановете следва да включва активното участие на местните, регионални и национални заинтересовани страни, които са преки получатели и участници в промяната. А това у нас не се случува. На практика местната общност бе държана встрани от процеса.

Едва в началото на октомври 2023 г. бяха представени окончателните версии. Спекулативно, без да бъде дадена обективната истина на протестиращите миньори и енергетици, които се обявиха за преработване на плановете, запазване на работните места, гарантиране на сигурността на енергийния сектор чрез запазване на обема на мощностите и предоговаряне на парниковите емисии, бе дадено уверение, че няма да се затварят централи до 2038 година, освен ако не се наложи по икономически причини.

Какво беше записано в плановете?

За трите засегнати области са отбелязани две конкретни години – 2030 г. и 2038 г. С първата се свързва намаляването на емисиите от въглищните ТЕЦ-ове, а втората е най-късната дата за приключване на поетапното извеждане от експлоатация.

За най-засегнатата област Стара Загора се посочва, че през 2030 г. най-малко 12 000 алтернативни подходящи работни места ще е нужно да бъдат открити в други сектори поради намаленото използване на въглищните ТЕЦ-ове. Очаква се обаче да бъдат създадени 15 000 нови работни

места с постепенния напредък на енергийния преход до окончателното извеждане от експлоатация на въглищните централи до 2038 г. За област Перник е пресметнато, че през 2030 г. ще са необходими около 1500 места в алтернативна заетост. А прогнозите са да бъдат създадени 1800 други до 2038 г. За област Кюстендил през първата етапна година ще бъдат необходими около 2200 работни места в други сектори. А до 2038 г. се очаква да бъдат създадени още 2700 нови работни места.

Опитите за налагане в пространството на мантра за предоговаряне на сроковете за затваряне на мощности изглежда като популизъм. Трудно биха могли да бъдат убедени държави, че България няма да се откаже от своите въглищни централи, когато те самите носят тежестта на същите проблеми. Има страни, 80 % от енергията на които идваше от въглищни централи, и сега те лишават своите граждани от евтин ток, защото минават на друг тип енергоизточници. Как ще бъде поискано от тях да продължим да ползваме въглищните си централи? Това трябва да стане със съгласието на всички в ЕС, което едва ли е възможно.

Затова е редно да се подчертае: нямаме шанс да предоговорим целите, защото парите се дават за постигането на такива. Може да имаме адаптация, и заради войната в Украйна този процес да бъде забавен с малко, но генерално не може да има предоговаряне. Може да се намали затварянето на гигавати през 2026 г. например. Това е възможно, но да се предоговорят целите като цяло - няма как.

Политическата нестабилност в страната и нежеланието за поемане на излишни ангажименти доведе и до това България последна да предаде своя План за възстановяване и устойчивост. На теория бе осъзнато, че ресурсът на програмата „Следващо поколение ЕС“ следва да бъде използван пълноценно и за инвестиции в „позеленяването“ на икономиките. Зеленият преход зае водещо място в българския План, като с настъпилите изменения /22 премахнати или модифицирани мерки/ концентрира 57,5 % от общите предвидени разходи, при заложения от ЕК минимум от 37 % /с усилия, насочени в три основни направления: създаване на условия за ускорено внедряване на възобновяеми енергийни източници и водород; засилени действия за повишаване на енергийната ефективност на икономиката; устойчива мобилност/.

Една част от политическите партии учудващо не залагат въобще зеления преход в своите предизборни програми. В публичното си говорене акцентират върху теми като цените на електроенергията, възможностите за развитие на нови

ВЕИ мощности и т.н. – основно през икономическата призма. Други, водени често от частни интереси, застават зад едни или други искания, като лишават страната от възможностите да се ползва в пълна степен и от финансовите ресурси, и от конкурентните си предимства, а така също и от природните си ресурси. Така обричат българските граждани да изпуснат шанс за мащабни инвестиции за насърчаване на изцяло нов икономически модел: по-устойчив и приобщаващ, чиято основна цел е да бъдат привлечени потоците от финансовите пазари.

2. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

Изпълнението на т.нар. Зелена сделка ангажира ЕС и всички държави членки. Същевременно между отделните страни и региони в Европа съществуват значителни социални и икономически дисбаланси. За съжаление, България е засегната в най-голяма степен от такива дисбаланси. Страната ни заема последното място в ЕС по размер на БВП на глава от населението (59 % от средното за ЕС). В страната ни се отчита и най-ниското равнище на доходите на населението – 9671 PPS при средно за ЕС 18 706 PPS за 2022 г. Средният разполагаем доход в България е 5378 евро при средно 19 083 евро за ЕС-27. Средната годишна заплата на заето лице в България е едва 10 345 евро при средно 33 627 евро за ЕС-27. България е на второ място в ЕС по дял на лицата в риск от бедност и социално изключване – 32,2 % при средно 21,6 % за ЕС, както и на второ място по дял на лицата, засегнати от енергийна бедност – 27,6 % при средно 6,2 % за ЕС.

На фона на слабата икономика и ниските доходи България оглавява еднолично класацията по неравенства в доходите в ЕС. По данни на Евростат за 2022 г. коефициентът на Джини, отчетен за страната, ни достига 38,4. Доходните неравенства водят след себе си съществени дисбаланси по отношение на образователното равнище, здравния статус и др. сред широки групи от населението. Разликата между 20-те процента най-богати и 20-те процента най-бедни българи е 8,2 пъти при средно 5,5 пъти за ЕС. Последно публикуваните данни на Министерство на финансите за 2020 г. показват, че едва под 5 % от данъчнозадължените лица в страната получават доходи, които надхвърлят 3000 лв., докато 50,45 % са получавали сумата от или по-малко от 610 лв. Отчитайки динамиката на доходите през последните 3 години и новия размер на минималната работна заплата от 01.01.2024 г., може да се предположи, че делът на заетите, чиито доходи ще бъдат в размер, равен или под 933 лв., е възможно да надхвърли 60 %.

През 2022 г. отново се регистрира увеличение на лицата, които са под линията на бедност, като те достигат 1 571 900 души, което ще рече, че 22,5 % от населението са ефективно бедни.

Бедността и неравенствата в доходите са съчетани със съществени регионални неравенства, които водят след себе си социални, икономически и демографски дисбаланси във всички области в страната с изключение на столицата. София дава цели 43 % от БВП на страната, като БВП на глава от населението в столицата е по-висок от средния за ЕС и повече от два пъти по-висок от средния за страната. По този показател единствено област Стара Загора отчита показател, равен на средния за България, докато всички останали 26 области са с по-нисък БВП на глава от населението. Следва да се отбележи, че сред областите с най-високи показатели за БВП, брутна добавена стойност и средна заплата в страната са тези, в които са концентрирани базовите енергийни мощности – АЕЦ „Козлодуй“ в област Враца и минно-енергийният комплекс „Марица Изток“ в област Стара Загора. В тях се произвеждат средно 75 – 80 % от електроенергията в страната, а равнищата на заплащане на труда в област Стара Загора са най-високите след тези в София. Същевременно трябва да се посочи, че заетите в производството и разпределението на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива са с втората най-висока заплата от всички сектори в икономиката – 3150 лв. или над 55 % повече от средното за страната. В енергетиката са заети пряко 36 800 лица, като тези данни не отчитат обслужващите отрасли и предприятия.

В контекста на готовността на България за пълноценно участие в климатичния и енергиен преход трябва да бъдат отбелязани и редица проблеми в структурата на икономиката и на енергетиката в частност. Страната ни е една от едва петте държави членки на ЕС, в които въглищата са основен източник за производство на електроенергия. Останалите са Германия, Полша, Чехия и Естония. България и Полша са двете страни, които в най-голяма степен се очаква да бъдат засегнати от мерките за декарбонизация на енергетиката. У нас средно над 40 % от електричеството (а в определени моменти над 65 %) се произвеждат в кондензационни ТЕЦ, които работят на въглища. Същевременно, у нас само износът на електрическа енергия през 2022 г. дава над 4 % от БВП.

Съгласно данните на Евростат, както първичното, така и крайното потребление на енергия в България остава над поставените цели, като по тези показатели страната ни се представя най-слабо в целия ЕС с изключение единствено на Румъния. По данни на Министерството на иновациите и растежа икономиката ни изразходва средно 3,5 пъти по-

вече енергийни ресурси за производство на единица БВП спрямо средния енергиен разход в ЕС. Енергийната интензивност на българската промишленост остава най-висока с почти тройно по-високо ниво спрямо средното за ЕС. Изследване на ОИСР показва, че дори и след корекции в данните, които отразяват размера на БВП и покупателната способност, енергийната интензивност в България остава една от най-високите в ЕС, макар и коригираната стойност да е два пъти по-ниска от реално измерената. Същевременно НСИ отчита чувствително подобряване на енергийната интензивност на икономиката като цяло, като през 2021 г. се отчита коефициент от 0,405 спрямо базовата 2010 г.

Наред с тежестта на енергетиката в българската икономика, следва да се отбележи и значението на сектора, който се явява основен замърсител на атмосферния въздух (с над двойно по-голяма тежест спрямо големите горивни инсталации) – транспорта и в частност шосейния транспорт. Транспортът заема първо място в консумацията на енергия по сектори в ЕС с относителен дял от 32 % от общата консумация. В България този дял е 33 %, с което транспортът се нарежда на първо място сред всички икономически сектори с изключение на енергетиката. В анализа на учените от Университета за национално и световно стопанство става ясно, че потреблението на енергия в транспорта расте изпреварващо спрямо ръста на БВП. Относителният дял на автомобилния транспорт в общата консумирана енергия от транспортния сектор в страната е сред-

но 84,7 %. Като положителна тенденция в сектора следва да се отчете големият брой регистрирани нови превозни средства в шосейния транспорт, което от своя страна води до поне частично ограничаване на вредните емисии. Съгласно наличните данни автомобилният транспорт допринася пряко за над 7 % от БВП на страната. През 2022 г. в транспорта са заети пряко над 180 000 лица.

От изложените данни може да се направи заключение, че България е в сравнително неизгодно положение в началото на изпълнението на политиките и мерките, залегнали в т.нар. Зелена сделка на ЕС. Огромното мнозинство от домакинствата в страната практически не разполагат с буфери, с които да поемат допълнителни разходи и/или да променят структурата си на потребление в унисон с целите за борба с климатичните промени. Предприятията значително изостават във въвеждането на енергийно ефективни решения спрямо всички останали държави членки на ЕС, а отраслите, които се очаква да бъдат в най-голяма степен засегнати от промените, се явяват ключови за българската икономика със значителна тежест в БВП и БДС.

На този фон, устойчиво неадекватната фискална политика на държавата, която се характеризира с едно от най-ниските нива на преразпределение в ЕС, не дава възможност да се отделят достатъчно средства за инвестиции и стимули за бизнеса и домакинствата.

II

ЦЕЛИ НА ПЛАТФОРМАТА

Основната цел на настоящата платформа е да даде насока за провеждането на политики за **трайно и съществено подобряване на качеството на живот на хората в България** посредством пълноценно участие в европейските и глобални инициативи за въглеродна неутралност и устойчиво за климата и природата развитие.

В контекста на така формулираната обща цел са изведени и конкретни специфични цели, които да намерят отражение в съответните секторни политики и да могат да бъдат реализирани чрез изпълнението на приоритети в областите, които платформата обхваща:

1. Подобряване на здравния статус на населението и намаляване на броя на засегнатите от хронични заболявания посредством подобряване на качеството на атмосферния въздух, питейните води и храните.
2. Намаляване на енергийната бедност в условията на климатичен и енергиен преход.
3. Трансформация на пазара на труда чрез инвестиции в знания и умения за създаване на нови работни места в „чисти“ индустрии с висока добавена стойност. Запазване и увеличаване на доходите на хората, които са заети в отраслите, засегнати от политиките за борба с климатичните промени.
4. Гарантиране на енергийната сигурност на Република България чрез инвестиции в нови базови мощности, които не замърсяват околната среда.
5. Повишаване на осведомеността и обществената подкрепа за европейските и национални политики за борба с климатичните промени особено сред младежите и подрастващите.
6. Осигуряване на достъпни и ефективни транспортни услуги за всички групи от населението.
7. Пълноценно участие на Република България в подготовката, приемането и изпълнението на съответните политики на ЕС при отчитане на националния интерес и интересите на гражданите.

Всички описани специфични цели са взаимосвързани и се допълват за постигането на формулираната обща цел на платформата. За да бъдат успешно постигнати, те изискват разработването и прилагането на политики, които ще бъдат изпълнявани паралелно и в синергия. Въз основа на направения анализ може да се изведат няколко ключови предизвикателства, които следва да бъдат преодоляни, за да може да се прилагат мерки, реално ориентирани към бъдещето.

На първо място, темата за климатичните промени реално отсъства от актуалния дневен ред на обществото в България, а от т.нар. „политическа класа“ тя се експлоатира конюнктурно и със силен популистски уклон, без да се дават предложения за работещи решения. Дълбоките социално-икономически неравенства в страната засягат съществено нагласите и готовността на големи групи от населението да участват пълноценно в тези процеси. В тази рамка **ключово предизвикателство пред прогресивните сили в обществото е нуждата от формулиране на широк обществен консенсус за необходимите промени, свързани с климатичния и енергиен преход, както и за споделяне на всички тежести от него, за да се гарантира, че той няма да доведе до допълнително влошаване на положението на уязвимите групи от населението.** Настоящата платформа може да се разглежда като стъпка за изграждане на основата за такъв обществен консенсус.

III

ПРИОРИТЕТИ

ПРИОРИТЕТ 1. ЧИСТА ОКОЛНА СРЕДА
ЗА ПО-ДЪЛЪГ ЖИВОТ В ДОБРО ЗДРАВЕ

Чист въздух за децата ни !

Като общество не трябва да приемаме цената на замърсяването на въздуха.

Към смели решения и интелигентни инвестиции с цел по-чист транспорт, енергия и селско стопанство за справяне със замърсяването и подобряване качеството на нашия живот!

Когато статистиката е безпощадна!

Замърсяването на въздуха причинява преждевременна смърт на над 300 000 европейци всяка година, а в България то е едно от най-високите в Европа. Това е и четвъртият рисков фактор за преждевременна смъртност в световен мащаб. А според Световната здравна организация (СЗО) България е с третата най-висока смъртност в света (на 100 000 души) вследствие на замърсяването на въздуха – годишно между 10 000 и 15 000 човека.

Лошото качество на въздуха е целогодишен проблем с опасни пикове през есента и зимата. Измерванията показват, че гражданите ни дишат въздух, който СЗО определя като вреден за здравето: 97,2 % от българите са изложени на наднормени средногодишни нива на фини прахови частици и на високи пикови концентрации на азотен диоксид и серен диоксид.

Според Националния доклад за състоянието на околната среда от 2022 г. качеството на атмосферния въздух е по-добро днес, отколкото преди две десетилетия, но въпреки подобренията нивата на замърсителите все още оказват значителни неблагоприятни въздействия върху здравето на хората и върху околната среда. По данните от Националната система за мониторинг през последните години се наблюдава намаляване броя на превишенията на средноденонощната норма и средногодишната концентрация на фини прахови частици за почти всички пунктове за мониторинг.

Колкото по-голямо е замърсяването на въздуха, толкова по-силно е въздействието му върху здравето, особено при пациенти с хронични заболявания, възрастни хора, деца и бременни жени. Според анализ на Института за здравни ефекти в Бостън, САЩ, съществува пряка зависимост между мръсния въздух и смъртността при хроничноболните пациенти. И пак сблъсък с числовата реалност: данните сочат, че през 2019 г. у нас това е причина за близо 20 % от смъртните случаи на пациенти с хронична обструктивна белодробна болест, 18 % с диабет, 14 % с исхемична болест на сърцето, 16 % с рак на белия дроб, 15 % с исхемичен инсулт и 12 % с инфекция на долните дихателни пътища.

Мръсният въздух е абсолютно независим фактор от другите рискови фактори за увеличаване на честотата и смъртността от сърдечносъдови заболявания и, макар и невидим, ние всеки ден сме изложени на неговото въздействие.

Българските градове са на първите места в света по честота на смъртни случаи, дължащи се на замърсяване на въздуха. Учудващо е, понеже все пак има далеч по-замърсени населени места по света. Но в комбинация със застаряващото население, високата фоновата смъртност, ограничения достъп до здравеопазване и относително ниския социално-икономически стандарт у нас ние можем да си обясним причините за подобна стряскаща картина. А дългосрочната изложеност на по-ниски концентрации представлява дори по-голяма заплаха за човешкото здраве и за природата.

Лошото качество на въздуха оказва също значително икономическо въздействие – стопява сума, която се равнява на близо 30 % от БВП на страната, поради намалената производителност и разходите за лечение. Въпреки че е основен риск за здравето, свързан с околната среда, който въздейства върху и във всички държави членки, има значителни доказателства, които показват, че здравето на хората с по-нисък социално-икономически статус обикновено е по-засегнато, отколкото на население

нието като цяло, в резултат както на по-голямото им излагане, така и на по-голямата им уязвимост.

Във всички анализирани случаи по-амбициозните мерки за чистота на въздуха и мерки в областта на климата увеличават нетните ползи за обществото. Ако се приложи по-амбициозна политика в областта на климата (която да доведе до постигане на неутралност по отношение на климата през 2050 г.), мерките за намаляване на замърсяването няма да доведат до никакви разходи в сравнение с базовата стойност. Тези предизвикани икономии на разходи, в комбинация с пазарни ползи от мерките за чистота на въздуха, ще доведат в най-благоприятния случай до увеличение на БВП на ЕС с 0,15 % през 2050 г. В този случай, ако се вземат предвид различни емпирични разработки за ръста на производителността, постигнат благодарение на по-чист въздух, БВП ще се увеличи дори с до 1,3 % през 2050 г. в сравнение с базовата линия.

Това следва да се има предвид при изготвянето, изпълнението или актуализирането на плановете или пътните карти за качество на въздуха с цел ефективно справяне със социалните аспекти от замърсяването на въздуха и свеждането до минимум на социално-икономическото въздействие на предприетите мерки.

Перспектива за действие!

Като се има предвид разнообразието от източници по отношение на географското разпространение, но и на икономическите дейности, трябва да бъдат предприети действия на различни нива – от местно до международно. Международните и европейските актове имат за цел намаляване на количеството замърсители, изпускани в атмосферата, но без действия на местно равнище няма да успеем да се възползваме в пълна степен от резултата на нашите усилия.

Какво на практика означава разнообразието? Че няма универсално решение! С цел допълнително намаляване на излагането на замърсяване и последващите вреди, властите следва да адаптират мерките, които прилагат, като вземат под внимание фактори като източниците, демографските показатели, транспортната инфраструктура, местната икономика и др.

Водещи трябва да са приносът на подобреното качество на въздуха за общественото здраве, качеството на околната среда и устойчивостта на екосистемата, благосъстоянието на гражданите, равенството и защитата на чувствителните лица и уязвимите групи, разходите за здравеопазване, отчитането на екологичните фактори при диагно-

стициране на заболяването на пациента от страна на лекарите, просперитетът на обществото, заетостта и конкурентоспособността на икономиката.

Възприемането и спазването на европейското законодателство, например относно европейските стандарти за емисии от превозни средства или относно емисиите от промишлеността, е от основно значение за по-нататъшното намаляване на замърсяването. Затова следва да се избягват, предотвратяват и намаляват емисиите от вредни замърсители на въздуха и да се въведат подходящи стандарти за качеството на атмосферния въздух въз основа на най-новите научни доказателства, публикувани в най-актуалните насоки на СЗО за качество на въздуха¹ и в съответствие с Плана за действие за нулево замърсяване за 2050 г. Той предлага редовен преглед на стандартите за качество на въздуха, за да бъдат подложени на нова оценка в съответствие с най-новите научни факти и развитие на технологиите.²

Много и разнопосочни са практическите проблеми и те имат нужда от спешни мерки в редица посоки. От една страна, в законодателството липсва връзка между опазването на чистотата на въздуха и здравето. Проблемът се задълбочава в подзаконовите нормативни актове, в които на практика няма регламентация за превенция на заболяванията, свързани със замърсения въздух, а в плановете и стратегиите на институциите се използват стари данни.

На следващо място, необходимо е провеждане на национални кампании, насочени към опазване на здравето и чистотата на въздуха, както и съвместно разработване на проекти на нормативни актове от Министерството на здравеопазването и Министерството на околната среда и водите, в партньорство с гражданските организации и академичната общност.

От констатации към препоръки

За нас от стратегическо значение е разработването на пакет с осъществими мерки и препоръки на различни нива /за граждани, общини, изпълнителна власт/ за създаването на по-здравословна среда в градовете /с участието на специалисти от различни области/.

- 1 През септември 2021 г. СЗО публикува нови насоки за качество на въздуха, основани на всеобхватен синтез на научни доказателства за въздействието на замърсяването на въздуха върху здравето. Подчертава се значението на намаляването на концентрациите на замърсяване на всяко равнище и се показват ясни ползи за общественото здраве и околната среда от такива действия.
- 2 Годишната пределно допустима стойност за основния замърсител – фините прахови частици – се предлага да бъде намалена с повече от 50 %.

Стартовата ни позиция е кое е реално осъществимото. А именно, запълване на нормативната празнота в действащото законодателство по отношение на качеството на въздуха, както и изготвяне и въвеждане на дългосрочни и последователни политики за чист въздух, в центъра на които да бъде поставено общественото здраве.

Необходимо е качеството на въздуха да бъде включено в Националната здравна стратегия 2021-2030 г. като висок рисков фактор за здравето, както и да се актуализират данните за замърсяването на въздуха с препоръките на СЗО в тази посока. Освен това чистотата на околната среда да се включи като ключов фактор и в Националната програма за превенция на хроничните заболявания /поради високата смъртност от хронични неинфекциозни заболявания, причинени от замърсения въздух/.

За да търсим постепенно напредък по отношение на екологосъобразността и равнището на амбиция е нужно интегриране на рисковете, свързани със замърсяването на въздуха, в решенията за инвестиции и планиране. Отправна точка следва да е икономическата ефективност, най-добрите налични технологични решения и технологичната неутралност за намаляване на емисиите на замърсители на въздуха.

Тъй като качеството на атмосферния въздух е повлияно от множество фактори, които се проявяват по специфичен начин в отделните населени места, значителна роля за изпълнение на мерки по опазването му имат българските общини. Министеството на околната среда и водите следва да засили подпомагането на местните власти при разработването на общински програми за намаляване на емисиите на вредни вещества за населените места, където са регистрирани превишения на установените норми, и да контролира тяхното изпълнение.

Сред мерките за намаляване на негативното въздействие на замърсения въздух върху общественото здраве попада и повишаването на експертизата на екипите на Регионалните здравни инспекции, които имат съществена роля в контрола и оценката на здравното въздействие на този проблем.

С грижа за нашите деца

Всяка година замърсяването на въздуха води до над 300 000 случая на преждевременна смърт и стотици милиарди евро разходи за здравеопазване само в ЕС. Още по-притеснителни са доказателствата за вредното въздействие върху децата. Те са изложени на замърсяването по различен начин от възрастните поради факта, че най-често заради ръста им дихателните им пътища са

по-близо до ауспусите на превозните средства. А това може да увеличи риска от развитие на астма, както и броя и тежестта на пристъпите на астма, да повлияе на способността за учене, както и на развитието на белия дроб, сърцето, мозъка и нервната система. Ефектите засягат дори нероде-ните деца: вдишването на мръсен въздух от бременни жени може да доведе до преждевременно раждане на детето или до по-ниско тегло при раждане, което увеличава риска от заболявания десетилетия по-късно.

През последните години в чужбина се наблюдава нарастване на решенията за градско планиране, взети въз основа на конкретни доказателства за очакваните ефекти върху здравето, включително на най-уязвимите групи. До 20 % от случаите на преждевременна смърт в някои градове могат да се отдадат на неоптималното градско проектиране – основно на градска среда, която не стимулира достатъчно хората да са физически активни в ежедневието си и създава условия за високи нива на замърсяване на въздуха.³ Това прави абсолютно належаща промяната в мисленето и управленските нагласи.

Облагородяване на градската среда за нормален живот на децата и уязвимите групи е в центъра на нашите усилия. Градовете трябва да функционират в улеснение на хората, не на колите!

За нас справянето със замърсяването на въздуха в училищата и другите заведения за деца следва да стане национален приоритет, като се подкрепя сътрудничеството между гражданското общество и властите с акцент върху градоустройството и екологичното планиране на училищните терени.

Необходимо е разширяване на регулаторния и гражданския научен мониторинг на качеството на въздуха в училищата със съответните показатели.

Не на последно място – включване на по-целенасочено обучение относно замърсяването на въздуха в учебната програма на началните училища.

Да не крадем от полагащото се на децата ни!

Транспорт

Замърсителите на въздуха от сектора на транспорта представляват особен риск за здравето на хората, живеещи в градски райони и в близост до транспортни възли. Въглеродната интензив-

³ Mueller N, Daher C, Rojas-Rueda D, et al. Integrating health indicators into urban and transport planning: A narrative literature review and participatory process. *Int J Hyg Environ Health.* 2021;235:113772

ност на транспортния сектор в страната е 3,5 пъти по-висока от средната стойност в ЕС, достигайки 2,8 кг парникови газове за 1 евро брутна добавена стойност през 2019 г. Секторът е един от основните емитенти на парникови газове и се свързва с 26 % от общото им количество. Ето защо в контекста на усилията за декарбонизация на икономиката е налице необходимост от интензифициране на инвестициите в устойчив транспорт за намаляване на въглеродния отпечатък на сектора.

Поради това следва да се обмисли въвеждането на планове за устойчива градска мобилност и да се инвестира в технологии и мерки с нулеви емисии, позволяващи преминаване към активни, колективни и устойчиви транспортни системи, както и създаването на зелени площи и пешеходни зони в градовете с цел намаляване на замърсяването на въздуха и задръстванията по пътищата, особено в градските райони⁴.

Следва да се предприемат всички необходими мерки за ускоряване на разгръщането на инфраструктура за алтернативни горива, по-специално такава за зареждане с електроенергия на леко- и тежкотоварни превозни средства, както и да се извършват редовни проверки на качеството на транспортната инфраструктура, за да се определят областите, нуждаещи се от намаляване на натоварването и оптимизиране на инфраструктурата, и да се предприемат подходящи мерки.

За да запазим мобилността, ние трябва да я направим по-екологична, по-устойчива. Електрификацията на автомобилите има потенциал у нас. В България това звучи страшно. Ние сме с най-стария автопарк в Европа, като средната възраст на автомобилите в страната е 19 години. Ясно е, че причината за това не е в желанието на хората да карат стари коли, а в бедността.

Дебатът по темата е бурен и в ЕС – мерките засягат много интереси, особено в страните, където автомобилната индустрия е силно развита. България няма повод за притеснение - тук нямаме автомобилостроене в класическия смисъл на думата, а електрификацията може да отвори възможности пред индустрията и да доведе до разкриването на нови работни места, по-устойчиви и по-високоплатени. По данни на българския бизнес тази трансформация ще донесе между 50 и 80 хиляди нови работни места. Големите компании вече са се насочили към производството на електрически автомобили, като лидерите в бранша обявиха намеренията си

поетапно да изключат дизеловите и бензинови автомобили.

Що се отнася до социалния ефект – колкото по-бързо се развие този сектор и колкото по-бързо тези автомобили навлязат масово, толкова по-достъпни ще бъдат и по-бързо ще се печели от инвестициите в технологиите.

И когато говорим за нови технологии и електрификация на транспорта, става дума и за цялостна промяна на начина, по който се придвижваме. Ползването на публичния транспорт, споделеното пътуване, използването на алтернативни превозни средства като велосипеди, електрически тротинетки и т.н. трябва да се превърнат в предпочитан начин на придвижване. В България това ще е предизвикателство предвид факта, че хората масово се движат с личните си автомобили. Но ако искаме по-чисто бъдеще, няма как да не се променим. Не само технологично, а и като начин на мислене и отношение към следващите поколения и към средата, която ни заобикаля.

Технологии

За подобряване на качеството на въздуха в бъдеще ще трябва да се увеличи използването на „зелени“ и по-ефективни технологии по отношение на топлоизолацията на сградите, както и използването на алтернативни източници на гориво в битата и транспорта, селското стопанство, използване на най-добри налични технологии в индустрията и др.

Освен това качеството на въздуха може да се подобри чрез по-чисти промишлени процеси, намаляване на емисиите на амоняк чрез складиране на оборския тор в закрити помещения, преминаване към централно отопление, ползващо топлина от промишлеността или възобновяема енергия, и др.

Осведомеността на обществеността и предоставяната *информация* имат изключителна роля за преодоляване на замърсяването на въздуха – неотложен въпрос от сферата на общественото здраве. В последните години гражданите са все по-ангажирани с проблемите на качеството на въздуха и в няколко случая са поставяли този въпрос пред съответните национални съдилища, чиито решения поддържат правото на чист въздух в няколко държави членки. Директивата за качеството на атмосферния въздух обаче не защитава правото им за достъп до правосъдие и участие в обществените дела толкова ясно, колкото други директиви в областта на околната среда. В този смисъл, приветстваме предложените от Европейската комисия по-строги правила относно замър-

⁴ В съответствие със съобщението на ЕК „Стратегия за устойчива и интелигентна мобилност — подготвяне на европейския транспорт за бъдещето“, 9 декември 2020 г.

сителите на атмосферния въздух, повърхностните и подземните води и пречистването на градските отпадъчни води.

Преразглеждането ще гарантира, че хората, страдащи от влошаване на здравето в резултат на замърсяването на въздуха, имат право на обезщетение в случай на нарушение на правилата на ЕС за качеството на въздуха, ще имат право да бъдат представлявани от неправителствена организация чрез колективни иски за обезщетение за вреди. Предложението също така ще внесе повече яснота относно достъпа до правосъдие, ефективните санкции и по-добрата публична информация относно качеството на въздуха.

Обществото се нуждае и от информационни кампании, свързани с влиянието на мръсния въздух върху здравето. За целта следва:

- Да се обобщи с помощта на здравни специалисти най-важната информация, която отговорните органи следва да предоставят на гражданите (в т.ч. относно въздействието върху здравето и препоръки за адаптиране на поведението).
- Да се разработят лесни за ползване инструменти за достъп на широката общественост до информация и данни от мониторинга на качеството на въздуха (например приложения за мобилни телефони и/или целеви страници в социалните медии).
- Да се адаптират най-добрите практики /приложими към националните специфики/ за комуникация и ангажиране на гражданите с въпросите, свързани с чистотата на въздуха.

ПРИОРИТЕТ 2. ПОВИШАВАНЕ НА ЖИЗНИЯ СТАНДАРТ ЧРЕЗ ПРОГРЕСИВНИ ПОЛИТИКИ, ИНОВАЦИИ И ИНВЕСТИЦИИ В РАБОТНИ МЕСТА В „ЧИСТА“ ИНДУСТРИЯ

Европейският съюз продължава да е сред най-добрите места за живот и е сред общностите с най-много конкурентни предимства в световен мащаб. Може да се каже, че държавите членки категорично имат сред най-високите стандарти на живот, което е видно и от местата, които заемат в Индекса за човешко развитие на ООН. Това от своя страна е ясен индикатор за устойчиви и развити икономически, социални и образователни системи. Неслучайно държавите от ЕС са в челото на най-добре изпълняващите Целите за устойчиво развитие. Обективните показатели са категорични, което оправдава увереността на Съюза да реализира най-амбициозните си стратегии – „Устойчива Европа 2030“, въглеродно-/климатичнонеутрална Европа до 2050 г., както и

да изпълни много от заявките, заложи в визионерския документ „Глобална Европа 2050“.

Разбира се, в световен и особено в национален план остават много предизвикателства, които затрудняват устойчивото повишаване на жизнения стандарт, изготвянето и реализацията на прогресивни политики, създаването и внедряването на иновации, които да подпомагат икономическия растеж, особено по отношение привличането на инвестиции и създаване на работни места за т. нар. „чиста“ индустрия.

Такива предизвикателства са продължаващото влошаване на климата и задълбочаването на екологичните проблеми. Ако ЕС не убеди света в общи и реални действия, само нашите собствени сили няма да са достатъчни. Отделно от това, на сериозно изпитание са подложени социалният модел на ЕС, както и стабилността на водещите европейски икономики, особено в контекста на продължаващата война в Украйна и продължаващото възстановяване и справяне с последиците от отминалата пандемия.

На този фон сме свидетели на все по-задълбочаващи се неравенства, особено в държавите от европейската периферия като България, Румъния, балтийските републики, дори в Полша и Словакия. На всяка въвлечена в европейските стратегически цели страна е ясно, че за да се изпълнят заложените ангажименти, е необходима модернизация на икономическите модели, за да се преодолеят социалните проблеми и оттам, вече на стабилна основа, да се търси изграждането на „чиста“ индустрия.

Най-успешно това би могло да се случи чрез преминаването на бизнеса към едно устойчиво бизнес управление, базирано на екологосъобразни и социално отговорни практики и модели. По наше мнение, това може да даде значителни икономически предимства, особено в контекста на настоящата конюнктура на ЕС, преследваща изпълнението на Целите за устойчиво развитие и изграждането на една въглероднонеутрална Европа.

В този смисъл, държавата и бизнесът трябва да се обединят около редица политики, които в качествено отношение да променят нашия бизнес климат и да търсят добавена стойност както в заложените очаквания по Плана за възстановяване и устойчивост, така и според Иновационната стратегия за интелигентна специализация. Освен това трябва да се имат предвид и основните предписания на Европейската комисия, така че да не се разрушат икономическите основи на националните икономики и да се постави в риск цялостното обществено развитие.

Според нас държава и бизнес следва да се обединят около следните принципи, които да се претворят от прогресивни политики в устойчиви практики.

На първо място е ефективното използване на ресурсите. Няма устойчив бизнес модел, който да не се фокусира върху това, особено що се отнася до екологично чувствителните ресурси като енергия, вода, суровини. Това изисква най-вече модернизация на използваните технологии и мощности, които да увеличат максимално полезността на влаганите в производството суровини.

Второ, значително намаляване на разходите за отпадъци и замърсяване. Няма как да се постигне устойчив модел, ако бизнесът не заложи като свой основен стремеж намаляване на генерираните отпадъци, тяхното последващо рециклиране и на всяка цена ограничаване на замърсяването на околната среда. В национален план сме свидетели на непрекъснати нарушения и влошени условия на труд и производство. Промяната в нагласите и практиките в крайна сметка ще намали цената, която един бизнес иначе би платил, за да се справя с отпадъците си и с евентуалните глоби за нарушения на екологичните стандарти.

Трето, повишаване на конкурентоспособността чрез посрещане на екологичното търсене. Тенденцията към екологично търсене е все по-значима сред значителна част от европейските потребители. Днешните европейски икономисти отчитат, че все повече от европейските граждани избират продукти и услуги, които са произведени с ясна идея за опазване на околната среда, и демонстрират социална отговорност към цялостния процес на производство и дистрибуция. По наше мнение, компаниите, които интегрират принципите на устойчивостта и екологосъобразността в своите бизнес модели, привличат все повече клиенти. Това съвсем не е изненадващо, като се има предвид, че европейските граждани са екологично чувствителни и положително настроени към всеки продукт или услуга, предпоставящи опазването на околната среда и залагащи на социално отговорно поведение.

На следващо място е редуцирането на екологичните рискове. Бизнесът следва да се уповава на едно устойчиво планиране, гарантиращо управление, което предвижда и се адаптира към промените в околната среда. Такова бизнес поведение следва да може да се адаптира към изменението на климата, строгите (а в перспектива още по-задължаващи) регулации и променящите се социални очаквания, където обществата ще стават все по-чувствителни към компании, пренебрегващи екологичното благополучие на националните си икономики.

Пето, по наше мнение екологосъобразното производство не трябва да се възприема само като отговорност, която бизнесът е задължен да спазва. Вярно е, че освен заложените в това отношение европейски принципи съществуват множество закони и регулации, които са задължителни за бизнеса, и той трябва да следва определени екологични стандарти. Но освен това именно тези стандарти и норми на производство и предоставяне на услуги са в интерес на компаниите. В това направление могат да се изтъкнат следните важни предимства:

- Задоволяват се нуждите и очакванията на клиентите. Нашето съвремие е свидетел на една нова група потребители, които са все по-информирани и все по-избирателни, когато потребяват продукти и услуги. Екологичните продукти се търсят, а пазарните дялове на компаниите, които ги произвеждат, нарастват в съответните сегменти.
- Чрез ефективното и съобразено с околната среда използване на ресурсите се намаляват разходите на компаниите, особено в дългосрочен план. Това е особено видно при инвестирането в енергийно ефективни технологии, където драстично могат да бъдат намалени разходите за енергия, да се подобри оперативната ефективност на компанията и др.
- Регулаторните изисквания са факт и тяхното нарушаване /или неспазване/ само ще навреди на компаниите и на заетите в тях работници. Стремежът към „чиста“ индустрия е най-вече стремеж, целящ опазването на околната среда и здравето на хората. Спазването на екологичните закони и регулации добавя символна и имиджова добавена стойност. Обратно, тяхното неспазване води до значителни санкции, глоби, увредена репутация и др.

Убедени сме, че чрез прилагането на подобен род практики цената на климатичния преход няма да ни се стори недостижимо висока. Тя може да бъде покрита, но за да се случи това, тя трябва да бъде солидарно разпределена като тежест спрямо различните доходни групи в обществото. Хората на прага на бедността трудно могат да мислят за екологичното благополучие на обществото, бизнеса и държавата, защото темата „оцеляване“ е най-важна в техния дневен ред. На другия полюс следва да е поведението на хората с високи доходи и отговорните бизнеси с голяма добавена стойност.

Заедно с това, държава и бизнес следва да създадат и да осигурят достъп на гражданите до алтернативи на елементи от бита и на моделите на поведение, които имат негативно въздействие върху чистотата на въздуха, климата, градската среда,

зоните за отдих и т.н. Налице е необходимост от значително повишаване на публичните разходи за научна и развойна дейност в области, които допринасят за опазване на чистотата на околната среда и др.

ПРИОРИТЕТ 3. ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ БОГАТСТВА НА СТРАНАТА

Опазването на природните богатства като глобална задача, но и от гледна точка на Европа, се превърна в една от водещите цели, около която държавите членки на ЕС се обединиха. Нашите държави са сред най-развитите в света и винаги са се радвали на високи наличности от блага, допълвани от широк и разнообразен достъп на различни материали, суровини и продукти. Кумулативните ефекти на развитието безспорно повишават жизнения стандарт и качеството на живот. Тази констатация беше многократно направена. Заедно с това следва да си дадем ясна сметка, че нашата култура на потребление води до прекомерни натрупвания, излишъци, които не се потребяват, и в крайна сметка до прахосване на продукти и суровини. Това поведение трябва да се промени, ако искаме натискът върху добива на природни ресурси да намалее, увреждането на околната среда да се сведе до минимум и природният ни капитал да бъде съхранен.

Този въпрос, макар да е с огромно глобално и регионално значение, е не по-малко важен за националните държави, а за икономики като българската – дори още повече. От България се очаква, че може да продължи да развива икономиката си по устойчив начин, следвайки Целите за устойчиво развитие и подобрявайки жизнения си стандарт. Българските граждани искат по-добро развитие на държавата си, но как да се случи това според изискванията на времето и то така, че да бъдат опазени природните богатства на страната? Това ще означава да се внедряват нови материали и продукти в производствата, да имаме готовност непрекъснато да повишаваме нивата на рециклиране и възможностите за ремонт или надграждане на техниката и технологиите.

Оттук произтичат и множество полезни ефекти – намаляване на отпадъците, значителна редуция на извличането на нови ресурси и влагането им в индустрията, съкращаване на екологични и финансови разходи, подобряване на околната среда, преодоляване на консуматорския потребителски модел и др. Това ще постави стабилна основа за една действително кръгова икономика, която гарантира, че след като даден продукт достигне края на своя жизнен цикъл, неговата стойност като материали,

суровини и вложен труд ще се запази в едни относително високи стойности, т.е. „отпадъкът“ преди вече на свой ред се счита за жизнен производствен ресурс.

Гореизброеното е и в съответствие с поредица документи – Стратегията на ЕС за биоикономика, Плана за действие за кръгова икономика, Иновационната стратегия за интелигентна специализация 2021-2027, Към устойчива Европа до 2030 и др. Това задължава националните икономики да разширяват непрекъснато обхвата на целите за устойчиво развитие, особено що се отнася до устойчивото използване на възобновяемите ресурси, възобновяеми суровини и трансформиране на промишлените продукти в продукти на биологична основа.

Именно развитието на кръговата икономика в държавите от ЕС ще позволи създаването на един устойчив и гъвкав модел за редица сектори на икономиката. В това отношение в национален план има много работа. Към момента липсват устойчиви модели за рециклиране на батерии, стъкло, метал, битова техника, облекло, хартия и най-вече пластмаса. Именно пластмасата е един от големите проблеми. От една страна, нейната изходна суровина е нефтът, при полусинтетичната пластмаса е целулозата. От друга страна, тя е дълготраен и химически устойчив продукт, има масово приложение в ежедневието и е сред значимите замърсители на планетата⁵. В този смисъл не трябва да изненадва и специалното законодателство на ЕС, както и отношението към справяне с проблема в дългосрочен план.

За рециклирането

Европейският съюз все още среща затруднения по отношение на увеличаването на процента пластмасови изделия. В същото време депонирането и изгарянето на пластмасови отпадъци остава на високо ниво – 31 % и 39 % съответно. Тенденциите са насочени към спадане на процента на депониране, но изгарянето на отпадъци се е увеличило. Според приблизителни оценки 95 % от стойността на пластмасовите материали за опаковане, т.е. между 70 и 105 милиарда евро годишно, е изгубена за икономиката след много кратък първичен цикъл на съществуване и употреба. В също-

⁵ Световното производство на пластмаси се увеличи двадесет пъти от 60-те години на миналия век, като достигна 322 милиона тона през 2020 г. Очаква се тази стойност да се удвои в следващите двадесет години. Повторната употреба и рециклирането на излезлите от употреба пластмаси е на много ниско равнище, особено в сравнение с други материали като хартия, стъкло или метали. Около 25,8 милиона тона пластмасови отпадъци се генерират в Европа всяка година. По-малко от 30 % от тези отпадъци се събират с цел рециклиране.

то време търсенето на рециклирани пластмаси представлява едва около 6 % от общото търсене на пластмаси в Европа. Това се дължи на няколко фактора – ниски цени на суровините, несигурност на пазара, слаба инвестиционна активност, перспективи за ниска рентабилност и др. За да се преодолеят тези негативни фактори, трябва да се проведат редица важни политики, при които държава, бизнес и неправителствен сектор да работят заедно. Такива примерни политики са:

- По-добро проектиране и подкрепа на иновации, насочени към пластмаси и пластмасови продукти, които да са по-лесни за рециклиране.
- Разширяване и подобряване на разделното събиране на пластмасови отпадъци.
- Разширяване и модернизиране на капацитета на ЕС и националните икономики за сортиране и рециклиране.
- Насърчаване на търсенето на рециклирани пластмаси чрез създаване на надеждни пазари за рециклирани и възобновяеми пластмаси.

Примерът с пластмасите засяга само едно (марка и най-проблемното) от множеството направления по тази тема. Идеята за рециклирането е свързана със самото ни поведение и модел на производство и потребление. Ако днес не действваме решително, ние ще застрашим необратимо нашите екосистеми, биоразнообразие, оттам перспективите си за щадящ и екологосъобразен икономически растеж, а най-накрая и самото ни благоденствие.

В крайна сметка, преходът към нисковъглеродна икономика, която да е с ефективно използване на ресурсите и едновременно с това климатичнонеутрална, е път, по който вървим, но който е дълъг и труден. Този преход ще засегне работниците в редица предприятия и цели региони. Трябва да сме наясно с това и да се стремим да не изоставим никого. Защото в крайна сметка голямата цел е насочена към намаляване на неравенствата, изграждане на по-справедливо общество, по-голямо социално сближаване между държавите в ЕС и изграждане на европейски икономики с много по-малка зависимост от невъзобновяемите ресурси.

Стремежът към опазване на природните ни ресурси е едно от големите предизвикателства, които ни очакват по пътя към „зеления“ преход. За да е устойчив и изпълним, ще се наложат трансформации в редица сектори⁶. В национален план този стремеж следва да доведе до:

- *качествено управление на отпадъците;*
- *развитие на рециклиращи индустрии;*
- *добивна промишленост, която функционира чрез устойчиво опазване на околната среда;*
- *защита на биоразнообразието; качествени политики за залесяване;*
- *цялостна национална стратегия за управление и използване на водните ресурси.*

ПРИОРИТЕТ 4. ОСИГУРЯВАНЕ НА НОВИ КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В УСЛОВИЯТА НА КЛИМАТИЧНОНЕУТРАЛНА ЕВРОПА

Повишаването на жизнения стандарт, опазването на природните ресурси и в крайна сметка изграждането на една ефективна, устойчива и прогресивна икономика преминават през осигуряването на конкурентни предимства. От социално-икономическа гледна точка тази задача е може би най-важната, но и най-трудната. До известна степен националната „Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2021-2027“ е задава някои от основните направления, по които това може да стане.

От една страна, трябва да се осъществи фокусиране на инвестициите за развитие на иновационния потенциал в определени области – най-вече по направлението за създаване и развитие на нови технологии, които без съмнение биха повишили добавената стойност на предлаганите и произведени от националната икономика продукти и услуги. Друго важно направление е подкрепата за ускорено усвояване на технологии, методи на производство, полезни модели, иновации и др., които да подобрят ресурсната ефективност и да улеснят прилагането на ИКТ в предприятията от цялата промишленост.

Разбира се, процесът по изграждане на нови конкурентни предимства ще отнеме време, но реализиран правилно, той ще позволи значителна трансформация на българската икономика, която в по-голяма степен ще се приближи до останалите европейски икономики и ще има далеч по-сериозен конкурентен потенциал. В това отношение визията на ИСИС е похвална, а именно „Превръщане на България в иновативна, интелигентна, зелена, цифрова и свързана страна чрез нова обща политика за взаимодействие между научните изследвания, иновациите и технологиите, както и повишаване на международното и междусекторното сътрудничество и интензивно използване на данни за ускорена специализация в продукти и услуги с висока технологична и научна интензивност и значими икономически въздействия за устойчива конкурентоспособност, технологична

⁶ В европейски план примери са автомобилостроенето, преработващата и хранително-вкусовата промишленост, военната индустрия и др.

*трансформация на икономиката, повишаване на ресурсната ефективност и цифровизацията*⁷.

Тази визия е похвална, но стратегическите цели, към които е насочена, поставят България като център на средно- и високотехнологични иновации. Иновации, за които тя има капацитет и международна конкурентоспособност. Модел, който да бъде подкрепен от цялостна трансформация на изследователската, иновативната и предприемаческа екосистема в страната. Може да се каже, че сроковете на стратегията са ограничени за изпълнението на толкова амбициозни цели. От друга страна, може би именно тук се намира възможността за изграждането на една конкурентна и устойчива икономика в дългосрочен план.

Всъщност това, което ѝ трябва на българската икономика, са мощни инвестиции и инфраструктура за взаимодействие, където научните изследвания да се превръщат в иновации и технологии. Чрез тях да се търси висока добавена стойност, постепенна трансформация на икономиката и просперитет за обществото. Именно така ще създадем и една конкурентна и „чиста“ индустрия. Дори може да се каже, че изборът ни е ограничен, доколкото ние трябва да се развиваме в условията на Индустрия 4.0, където приложната наука, дигитализацията и търсенето на устойчиви екологични решения ще са решаващи и за реализацията на индустриалния преход.

Един път осигурени, инвестициите и инфраструктурата на взаимодействие ще се възползват максимално от силните страни, които икономиката ни все още има. Това са най-вече относително стабилното макроикономическо развитие, ниските данъци, добра логистична мрежа, добросъседски отношения с държавите около нас, много добре развити телекомуникационни мрежи и активно потребление, добри традиции във фундаменталните и приложни изследвания, учени на световно равнище, успешни и добре развиващи се иновационни компании, развитие на нови индустрии и др. Именно такъв тип комбиниране ще направи възможно реализирането на двойния „екологичен и цифров преход“. Именно така той е дефиниран и в добре известния „Зелен пакт“ на ЕС, макар да не е напълно ясно дали тези процеси протичат едновременно, могат ли един без друг или не, възможно ли е да се реализират на различни скорости. По наше мнение това са едновременни процеси и следва да се разглеждат като такива. Икономики като нашата не могат да се надяват на зелен преход или на „чиста“ индустрия без цифровизация на индустрията.

Вследствие на горните констатации и очертани предизвикателства, а и за да се създадат нови конкурентни предимства за българската икономика (предприятията и индустрия), следва да се реализират следните препоръки:

- *устойчивост и диверсификация при осигуряването на суровини и енергийни ресурси;*
- *всеобхватен инвестиционен план за развитие на научните изследвания и свързаната с тях научна инфраструктура;*
- *създаване и прилагане на насърчителни мерки за трансформация на съществуващи и създаването на нови, климатичнонеутрални индустрии с фокус към отрасли с висока добавена стойност и такива, които са нишови за европейския пазар;*
- *незабавно изграждане на нови базови мощности с нисък въглероден отпечатък, поетапно намаляване на използването на изкопаеми горива във всичките им форми, мащабни инвестиции за масово изграждане на ВЕИ за бита и за малки индустриални потребители и др.;*
- *концентрирани инвестиции за трансформация на българската металургия, химическа промишленост и др.*

ПРИОРИТЕТ 5. ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЧИСТА ОКОЛНА СРЕДА

Преминаването към по-зелено бъдеще изисква общи усилия на населението за изграждане на устойчив начин на живот. Едно от основните предизвикателства пред прилагането на политики за опазване на околната среда се явява ниската информираност на гражданите относно мерките, предприети от държавните и местни власти. Всекидневната култура за опазване на околната среда е ниска; доколкото я има, грижата се извършва на индивидуално равнище, без да се мисли за общи мерки и инициативи.

Въвеждането на екологично възпитание в образователната система в най-ранна детска възраст, като същевременно то да достига и до по-възрастните чрез рекламни кампании и инициативи, е една от възможностите за изграждане на навици и нагласи за щадящ природата начин на живот.

Образованието играе централна роля за повишаване на осведомеността и чувствителността относно проблемите с околната среда. Чрез образователната система трябва да се осигурят основните знания и умения за идентифициране и разрешаване на екологични предизвикателства, да се формират нагласи и поведение, които водят както до индивидуални, така и до колективни действия за смекчаване на последствията.

⁷ Виж ИСИС 2021-2027, стр. 7

Към настоящия момент работа в тази посока откриваме само в сектора на неформалното образование, чрез реализация на различни европейски проекти с екологична насоченост. За да се подобри общото положение обаче, са необходими по-глобални действия като въвеждане на тематиката в националните учебни планове. Оценяването и опазването на околната среда трябва да се превърнат в споделена културна и социална норма, която се учи от ранна възраст. Това изисква общоучилищен и интердисциплинарен подход, включващ преподаване и учене, активно участие на ученици и родители и партньорства с местните общности.

През юни 2022 г. ЕС прие препоръка на Съвета на ЕС относно учене за зелен преход и устойчиво развитие. Тази препоръка официално призовава обучението за устойчивост да се превърне в ключова приоритетна област в образователните политики и програми и да се предостави подкрепа на преподавателите за обучение и професионално развитие. Основният аргумент е, че това ще бъде гаранция учащите от всички възрасти да придобият знания и умения как да живеят по-устойчиво.

Справянето с изменението на климата изисква разбиране и познаване на мерките, които гражданите могат да предприемат, за да може действията им да доведат до подобрене на околната среда. Предполага се, че чрез придобиването на определени знания ще се повиши осведомеността и загрижеността на учащите към околната среда, като ще ги стимулира към по-екологично поведение. Именно затова Фриск и Ларсън извеждат четири категории знания, необходими за идентифициране на проблемите с околната среда:

- декларативни – научно-техническо разбиране на социално-екологичните взаимодействия, които биха намалили погрешните схващания и дезинформация;
- процедурни – разбиране как се предприемат конкретни действия, например рециклиране или застъпничество за околната среда;
- ефективност – разбиране на връзките между действията и техните последици в положителен и отрицателен аспект;
- социални – разбиране на социалните възгледи и норми и връзката им с про-екологично поведение.

През 2022 г. Съвместният изследователски център към Европейската комисия изготвя и публикува „Зелен компас“ (GreenComp) – европейска рамка за компетентностите в областта на устойчивостта. Това е едно от политическите действия, заложили в Европейския зелен пакт като катализатор за на-

сърчаване на ученето, насочено към екологична устойчивост в Европейския съюз. Базирайки се на него, следва да се изведат някои препоръки и необходими промени в общото образование с цел придобиване на знания и компетентности в областта на околната среда и устойчивото развитие.

Препоръки

За да се изгради общество, което да подпомогне прехода към по-справедливо и по-екологично бъдеще, на първо място трябва да се инвестира в професионалното обучение на учителите като един от най-значимите катализатори за внасяне на иновации и устойчивост в образователната система. Допълнителното квалифициране на учители ще изгради компетенции за прилагане на методи на преподаване, например трансформиращо учене, учене чрез преживяване, учене, основано на проекти и симулации, ролеви игри и експерименти, анализ на практически примери от реалния живот, съвместни подходи – сътрудничество с външни партньори. Тези модели биха насърчили активността на учащите да прилагат придобитите знания и умения на практика, както и реализацията на определени инициативи в реална среда.

На второ място следва да бъдат направени стъпки по прилагане на GreenComp в образователните програми. Така учащите ще придобият компетентности, необходими за идентифициране на проблема, изграждане на ценности и нагласи, стимулиране към конкретни действия за по-устойчив начин на живот.

Насърчаване на критичното мислене у учащите би подпомогнало процеса на разбиране на основни концепции и схващания за необходимостта от зелен преход. Такива са например въздействието на икономическите дейности, свързани с енергийния сектор, относно правата на човека и социално-икономическите права и околната среда; познаване на енергийните ресурси – възобновяеми и невъзобновяеми – и съответните им предимства и недостатъци, включително въздействие върху околната среда, здравословни проблеми, използване, безопасност и енергийна сигурност; връзката между устойчивостта и високото потребление, основано на използването на природни ресурси. Критичният поглед позволява на учащите да предизвикат и променят своите ценности, гледни точки и разбираня, като им дава възможност да разширят възгледите си, без да приемат информацията за даденост.

Обучаемите следва да знаят за вредните въздействия на неустойчивото производство на енергия, да разбират как възобновяемата енергия и техноло-

гиите могат да помогнат за стимулиране на устойчивото развитие и да разбират необходимостта от нови и иновативни технологии и особено трансфера на технологии в сътрудничеството между държавите. Познаването на тези теми е в пряка връзка с реализирането на целите на когнитивното учене, а именно придобиване на нови знания, разсъждаване и решаване на конкретни проблеми.

Промени в учебните планове са необходими и в социално-емоционален контекст на зеления преход. По този начин обучаемите ще развият и изградят умения за солидарност. Основни направления тук се явяват възможностите и необходимостта от сътрудничество и споделяне на добри енергийни практики в своите общности.

Натрупаните знания и умения биха насърчили конкретни действия на индивидуално и колективно ниво. Необходимите трансформации за постигане на устойчивост са възможни чрез технологични, културни и социални промени, подкрепени от промени в поведението на индивидуално равнище и институционална реформа.

Намаляването на отпадъците чрез повторно използване на ресурсите би могло да бъде първата

стъпка към изграждане на устойчив начин на живот. Този метод е приложим в най-ранна възраст и би изградил дългосрочни навици на разумно потребление и екологично съзнание.

Успехът от прилагането на тези методи в училищната система зависи и от ангажираността с проблема и на по-възрастното поколение. За целта следва да се организират публични кампании в местните общности, които да представят предизвикателствата и възможностите за промени в навиците на домакинствата, които биха подпомогнали процеса на трансформация. Добра практика, която следва да се спомене, е предоставянето на безплатни компостери за домашно ползване от страна на общините в страната. Тази практика трябва да върви ръка за ръка с разяснителна кампания, която да акцентира върху ползите от разделно събиране на отпадъци и компостиране.

Изменението на климата е дългосрочен проблем, при който ефектите не се усещат веднага и от всички. За по-устойчивото бъдеще на следващите поколения е важно отсега да започнем с изграждането на ценности и нагласи у подрастващите, както и с промяна на поведението и потреблението при по-възрастните.

IV

ИНСТРУМЕНТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ПЛАТФОРМАТА

Постигането на толкова амбициозна трансформация, която засяга почти всички аспекти от живота на хората, налага и цялостно преосмисляне на водените фискални и бюджетни политики за дълъг период напред. Предвид разнопосочните последици от климатичните промени и опитите за справяне с тях не е възможно да бъде предложен универсален подход, а би следвало да се комбинира широка палитра от преки и косвени финансови стимули и санкции, които да засягат институциите, домакинствата и предприятията.

Преките механизми за подкрепа, т.е. директното предоставяне на парични средства, биха могли да бъдат разделени най-общо на две групи – *инвестиционни* и *компенсационни*. По отношение на инвестиционните мерки България разчита преимуществено, ако не и единствено, на програмите и мерките, които се реализират на ниво Европейски съюз. В основата на политиките на Съюза за подкрепа на зеления преход стои Инвестиционният план за Европейската зелена сделка. Предвижда се този план да мобилизира финансиране от ЕС и да създаде благоприятна рамка за улесняване и стимулиране на публичните и частните инвестиции, необходими за прехода към неутрална по отношение на климата, екологична, конкурентна и приобщаваща икономика. В допълнение към другите инициативи, обявени в рамките на Зеления пакт, Планът се основава на три измерения:

- финансиране — мобилизиране на най-малко 1 трилион евро устойчиви инвестиции през следващото десетилетие. Частното финансиране ще бъде стимулирано от по-големия от всякога досега дял от бюджета на ЕС, предназначен за разходи за действия в областта на климата и околната среда, като ключова роля ще има Европейската инвестиционна банка;
- законодателни и други мерки — осигуряване на стимули за набавянето и пренасочването на публични и частни инвестиции. Поставайки устойчивото финансиране в центъра на финансовата система, ЕС ще предостави

инструменти за инвеститорите и ще улесни устойчивите инвестиции от страна на публичните органи чрез насърчаване на екологосъобразното бюджетиране и възлагане на обществени поръчки, както и чрез разработването на начини за улесняване на процедурите за одобряване на държавните помощи за регионите в преход;

- практическа помощ – Комисията ще окаже подкрепа на публичните органи и организаторите на проекти при планирането, изготвянето и изпълнението на устойчиви проекти.

Механизъмът за справедлив преход е ключов инструмент, гарантиращ, че преходът към неутрална по отношение на климата икономика се осъществява по справедлив начин, за да няма изоставени. Въпреки че всички региони ще се нуждаят от финансиране и че това е предвидено в Плана за инвестиции на Европейския зелен пакт, Механизмът ще предоставя целева подкрепа за мобилизирането на **най-малко 100 милиарда евро за периода 2021-2027 г.** в най-засегнатите региони, за да се смекчат социално-икономическите последици от прехода. Механизмът ще генерира необходимите инвестиции в подкрепа на работниците и общностите, които разчитат на веригата за създаване на стойност, свързана с изкопаемите горива. Той ще допълни съществения принос от бюджета на ЕС, предоставян чрез всички пряко свързани с прехода инструменти.

Механизмът за справедлив преход ще има три основни източника на финансиране:

- 1) Фонд за справедлив преход, който ще получи средства от ЕС в размер на **7,5 милиарда евро**, в допълнение към предложението на Комисията за следващия дългосрочен бюджет на ЕС. За да се възползват от своя дял от Фонда, държавите членки, в диалог с Комисията, ще трябва да определят допустимите територии чрез специални териториални планове за справедлив преход. Те освен това ще трябва да се ангажират да допринасят за всяко евро от Фонда за справедлив

преход с едно евро от средствата от Европейския фонд за регионално развитие и Европейския социален фонд плюс, както и да предоставят допълнителни национални ресурси. **По този начин ще се осигури финансиране в размер между 30 и 50 милиарда евро**, което ще мобилизира още инвестиции. Чрез Фонда ще се предоставят предимно безвъзмездни средства на регионите. С тези средства ще се помогне на работниците да развият умения и компетенции за пазара на труда на бъдещето, както и на малките и средни предприятия, стартиращите предприятия и инкубаторите, за да създадат нови икономически възможности в тези региони. С Фонда ще се подкрепят и инвестициите в прехода към чиста енергия, например в областта на енергийната ефективност.

В допълнение към прякото финансиране от Фонда за справедлив преход и свързаните с него средства от Европейските фондове при споделяно управление за периода 2021-2027 г., Комисията залага на мерки за привличане на частни инвестиции, включително чрез финансови инструменти и споделяне на риска при кредитирането на предприятията.

2) Специална схема за справедлив преход в рамките на InvestEU за мобилизиране на инвестиции в размер до 45 милиарда евро. Целта на тази схема е да се привлекат частни инвестиции, включително в устойчива енергия и транспорт, които да са от полза за тези региони и да помогнат на техните икономики да намерят нови източници на растеж.

3) Механизъм за отпускане на заеми за публичния сектор с Европейската инвестиционна банка, подкрепен от бюджета на ЕС, за мобилизиране на инвестиции в размер на 25 – 30 милиарда евро. Той ще служи за отпускането на заеми в публичния сектор, например за инвестиции в топлоснабдителни мрежи и саниране на сгради. Комисията ще представи законодателно предложение за създаването му през март 2020 г.

Механизмът за справедлив преход е нещо повече от инструмент за финансиране: разчитайки на платформа за справедлив преход, Комисията ще оказва техническа помощ на държавите членки и инвеститорите и ще гарантира участието на сегнатите общности, местните органи, социалните партньори и неправителствените организации. Механизмът за справедлив преход ще включва стабилна рамка за управление, в чиято основа ще бъдат *териториалните планове за справедлив преход*.

Възприетият подход на ниво ЕС е обобщаващ в много измерения, но създава редица рискове за по-малките и по-слабо икономически развити държави членки, каквато е и България.

По-конкретно, налаганият от десницата в Европа подход да се набляга повече на финансовите инструменти за сметка на безвъзмездната помощ до голяма степен е в полза на големите икономики, в които се концентрират над 80 % от реализираните инвестиции. От друга страна, структурата на предприятията в България, в която преобладават микро- и малките фирми, възпрепятства привличането на значими капитали.

На този фон нашата страна се отличава с пълна липса на собствени бюджетни програми, насочени към бизнеса и домакинствата, които да стимулират „по-зелено“ поведение. Огромното забавяне в одобрението на програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 г., в която са включени средствата за България от Фонда за справедлив преход, към днешна дата означава, че страната ни вече ефективно губи пари, които ѝ се полагат по право, а не успява да привлече допълнително финансиране. Още повече че целевите програми, свързани с Фонда за справедлив преход, ще обхванат пряко едва три административни области – Кюстендил, Перник и Стара Загора, както и няколко общини, които пряко граничат с тях. Очевидна е необходимостта да се разработят допълнителни мерки както с европейско, така и с национално финансиране, за пряко подпомагане на предприятията в останалата част на държавата за пълноценно участие в климатичния и енергиен преход.

По отношение на пряката подкрепа за домакинствата ситуацията е доста сходна, като у нас са прилагани едва няколко пилотни мерки за ограничено покритие, като например за подмяна на отоплителни уреди и инсталиране на ВЕИ на еднофамилни жилища. Всички такива пилотни мерки отново са финансирани преимуществено със средства от различни програми на ЕС. Единствената по-мощна инвестиция, в която беше ангажиран и значителен ресурс от държавния бюджет, е за саниране на многофамилни жилища, но самата програма беше съпътствана от редица неуредици (нормативни, административни и др.) и скандали въпреки големия обществен интерес. Изключителна слабост е, че държавата разчита на целеви средства от ЕС дори когато се касае за мерки за енергийна ефективност на сградите, които са публична собственост, а не предприема мерки за цели системи, които не могат да получат такова финансиране (напр. голяма част от териториалните структури на МВР).

По отношение на *компенсационните* мерки ситуацията е малко по-различна, като държавата има видими, макар и крайно недостатъчни ангажименти. Един такъв ангажимент е дотацията на електроенергията за бита чрез пряко субсидиране на производителите, които работят с изкопа-

еми горива и съответно плащат квоти за вредни емисии, както и преференциалното изкупуване на електроенергия, произведена от ВЕИ. В съответствие с постигнатите договорености с ЕК правителството разработи проект на „Наредба за критериите, условията и реда за определяне на статут на домакинства в положение на енергийна бедност и на статут на уязвими клиенти за снабдяване с електрическа енергия“ и свързаните с нея законодателни промени.

И в тази област обаче ще се разчита значително на помощ от ЕС и по-конкретно от новия Социален фонд за климата. Европейският съюз ще помогне на уязвими домакинства и на малки фирми за осъществяване на зеления преход с финансиране от Социалния фонд за климата. Създаването му е част от мерките в законодателния пакет „Подготвени за цел 55“, който цели да приложи на практика Европейския зелен пакт и да създаде условия за намаляване на емисиите на парникови газове с 55 % до 2030 г.

Правилата за Социалния фонд за климата налагат общи дефиниции в ЕС за енергийна бедност и мобилна бедност. Енергийната бедност е свързана с липсата на достъп от страна на домакинства до основни енергийни услуги, които биха им осигурили достоен начин на живот. Мобилната бедност засяга домакинства, които имат високи разходи за транспорт или ограничен достъп до начини на придвижване на приемливи цени.

Голямата част от финансирането на Социалния фонд за климата ще дойде от продажбата на разрешителни за търговия с емисии в новообхванатите сектори (в размер до 65 млрд. евро), а още 25 % от финансирането ще бъде предоставено от държавите членки. Така общата сума във фонда се очаква да достигне 86,7 млрд. евро. Фондът ще подкрепя мерки и инвестиции, които не оказват съществени вреди на природата и целят да намалят зависимостта на ЕС от изкопаеми горива.

Социалният фонд за климата следва да финансира конкретни мерки срещу енергийната и мобилната бедност както в краткосрочен, така и в дългосрочен план:

- намаление на данъци и такси върху енергията или други форми на пряка подкрепа на доходите във връзка с растящите цени на горивата за транспорт и отопление;
- стимули за реновиране на сгради и за преминаване към възобновяеми източници на енергия в сградите;
- стимули за преминаване от индивидуален към обществен транспорт, споделяне на автомобили и каране на велосипеди;

- подкрепа за развитието на пазар на употребявани електрически автомобили.

България в частност е заявила желание да използва средства от фонда за преки финансови компенсации за домакинствата въз основа на въвеждащите се в законодателството дефиниции и критерии за енергийна бедност. Това от една страна е позитивна стъпка, но създава потенциални рискове пред бюджета в средносрочен план, тъй като след няколко години тези плащания следва да бъдат поети от национални източници, а от друга страна не са предвидени целеви инвестиции с национални средства.

Видно е, че политиките на ниво ЕС включват както мерки за пряко подпомагане, така и редица нормативни решения, които да стимулират екологосъобразното поведение на гражданите и бизнеса и съответно да санкционират замърсителите. Почти всички такива мерки се прилагат или предстои да се прилагат и в България. Те могат да бъдат определени най-общо като *косвени* инструменти за подкрепа на определени политики, макар и фактически да засягат пряко много по-широки кръгове физически и юридически лица. Отново този тип мерки могат да бъдат разделени на две групи – *санкциониращи* и *стимулиращи*.

До момента, много по-познати и по-ефективно прилагани, поне в България, са санкциониращите мерки, като например плащанията, свързани със схемите за търговия с емисии, плащанията за използване на опаковки и материали, които не са био-разградими, и др. От законодателната програма на ЕК е видно, че предстоят редица нови предложения, насочени към въвеждане на нови данъци и такси за замърсителите на околната среда. Макар и потенциално това да води до нови приходи в бюджета, нетният фискален ефект е под съмнение, тъй като цели отрасли са принудени да реструктурират своята дейност, а понякога и да я спрат.

Що се касае до стимулиращите мерки в данъчната политика, които са свързани със „зеления преход“, България изостава съществено от всички останали държави членки на ЕС. Към момента такива мерки у нас се прилагат единствено по отношение на данъчното облагане на автомобилите, но практически отсъстват, що се касае до сградния фонд или управлението на отпадъците както от домакинствата, така и от индустрията. Липсва също така уредба за преференциално третиране на инвестиции на предприятията в енергийна ефективност и намаляване на замърсяването на въздуха, водите и почвите.

Като цяло, съществуващият в България данъчно-осигурителен модел страда от съществени

пороци и е напълно неадекватен за нуждите на обществото. За съжаление, поставен в контекста на участието на страната в „зеления преход“, той създава допълнителни рискове, тъй като евро-

пейските политики налагат много по-съществено преразпределение, за да се гарантира, че негативите няма да останат за сметка на най-уязвимите групи в обществото.

V

АЗ И КЛИМАТИЧНИЯТ ПРЕХОД – ЧОВЕКЪТ НА ПЪРВО МЯСТО!

Щетите върху околната среда, причинени от човешката дейност през последните десетилетия, са проблем от съществено значение, който изисква ангажираността и участието на всички – граждани, неправителствени организации, бизнес, национални и местни власти.

Зеленият преход представлява едно огромно усилие за въвеждане на по-екологични устойчиви практики в европейски мащаб, което има значение за настоящите и бъдещите поколения. Прилагането на политики, ориентирани към човека, е основата за постигането на справедлив преход.

Зелената трансформация е възможна само ако бъде приложена така, че да е ориентирана към хората, т.е. да бъдат включени съответните социални политики за човешко развитие. ЕС трябва да приложи правилните политики в областта на образованието, здравеопазването и социалната защита, за да гарантира, че преходът към ниски въглеродни емисии няма да остави никого настрана, особено домакинствата в неравностойно положение.

За да бъде човекът в центъра, екологичният преход следва да се погледне в краткосрочен и дългосрочен аспект. Необходимо условие за успешното прилагане на Европейската зелена сделка е да се има предвид потенциалното недоволство в някои региони или групи от обществото, които ще бъдат засегнати. Осигуряването на възможности на пазара на труда и предоставяне на социална сигурност на лицата и семействата, поемащи цената на прехода, е необходимо условие за успешното прилагане на целите на трансформацията. В противен случай може да се разшири пропастта между вече високите нива на неравенство в доходите, а това би застрашило приемствеността и устойчивостта на зеления преход.

В дългосрочен план екологичната трансформация трябва да подкрепя поведенческите промени в предпочитанията на потребителите, за да се избегне връщането към стари, неустойчиви от гледна точка на околната среда модели на потребление.

Образователната система е от ключово значение при изграждането на кадри с дългосрочни подобрения в основните умения, за да разработят технологии за намаляване на емисиите и да променят потребителските предпочитания. Хората със силни базови познания ще бъдат по-способни да усвояват нови умения и да се реализират в новите професии, създадени от зеления преход.

Реформата в учебните програми би повишила осведомеността на населението за причинените от човека промени в климата, това ще създаде и поддържа чувство за неотложност при справянето с щетите върху околната среда и би предизвикало интерес към общото благосъстояние на заобикалящата ни среда. Всички тези промени могат да насърчат поведение, което допринася за намаляване на емисиите на парникови газове и разумното използване на природни ресурси.

Всеки преход към ново равновесие в икономиката генерира печеливши и губещи, ако не бъде допълнен с правилните политики, ориентирани към човека. Тези политики могат да направят зеления преход възможен чрез предоставяне на технологии и решения, необходими за справяне с изменението на климата, и да насърчат образователната система към промяна в поведението на потребителите. Политиките за човешко развитие са от първостепенно значение за смекчаване на непредвидените последици от прехода, особено загуба на работни места и намаляване на относителните заплати сред нискоквалифицираните работници. Също така следва да помогнат на хората и домакинствата да адаптират основните си умения, фокуса на своето образование и своите модели на потребление по начини, които подкрепят зеления преход и появата на екологично устойчиво равновесие в икономиката.

Справедливият и успешен преход към по-зелена икономика изисква значително повишаване на квалификацията и преквалификация на настоящата работна сила. Необходими са политически действия в две основни области, за да се осигу-

ри по-ефективно кариерно ориентиране. Едната е да се засили преподаването и надграждането на основните знания с приоритет върху социално-емоционалните умения, а другата е да се осигури кариерно ориентиране, основано на данни, и целенасочено повишаване на възможностите, които улесняват прехода към зелени работни места и се фокусират върху увеличаването на броя на работниците.

Устойчивият зелен преход е невъзможен без успешен човешки преход. Следователно политиките за човешко развитие трябва да бъдат в основата на отделянето на икономиките от природните ресурси, адаптирането на населението към новата зелена икономика и смекчаването на нежеланите последици от прехода за всички, особено за бедните и уязвимите.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

1. Николова, Х., Минков, Т. (2014) Енергийна ефективност на транспорта в България – анализ и оценка на ключови показатели, В Научни трудове на УНСС, София, url: https://ips.unwe.bg/Uploads/ResearchPapers/Research%20Papers_vol2_2014_No3_H%20Nikolova,%20T%20Minkov.pdf
2. Филипова, М. (2022) Над 2/3 от доходите у нас са до 900 лева, в Барикада, url: <https://baricada.org/2022/01/20/dohodi2020/>
3. Институт за здравни ефекти (2022) Тенденции в качеството на въздуха и здравето в България: Специален доклад за състоянието на въздуха в световен мащаб. Бостън, Масчузетс: Институт за здравни ефекти. ISSN 2578–6881
4. ЕП, Социален фонд за климата, в Новини, url: <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/economy/20220519STO30401/sotsialen-fond-za-klimata-merkite-na-es-za-spravedliv-energhien-prekhod>
5. Conte, N. (2023) Mapped: Europe’s Biggest Sources of Electricity by Country, in Visual Capitalist, url: https://www.visualcapitalist.com/mapped-europes-biggest-sources-of-electricity-by-country/#google_vignette
6. Dechezleprêtre и др. (2019), Икономическите загуби от замърсяването на въздуха: Данни от Европа, работни доклади на икономическия отдел на ОИСР.
7. Frisk, E. and K. Larson. Education for sustainability: Competencies and practices for transformative action”, Journal of Sustainability Education, Vol.2/1 p.1-20
8. ESG news, Съветът на ЕС препоръчва обучения по зелен преход и устойчиво развитие, url: <https://esgnews.bg/savetat-na-es-preporachva-obucheniya-po-zelen-prehod-i-ustojchivo-razvitie/>
9. ESG news, Съветът на ЕС препоръчва обучения по зелен преход и устойчиво развитие, url: <https://esgnews.bg/savetat-na-es-preporachva-obucheniya-po-zelen-prehod-i-ustojchivo-razvitie/>
10. JRC, GreenComp, Европейска рамка за компетентностите в областта на устойчивостта.
4. Министерство на иновациите и растежа, Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2021-2027, url: <https://www.mig.government.bg/wp-content/uploads/2022/12/isis-2021-2027.pdf>
5. Втори обзор на мерките за чистота, 8.11.2021, Com (2021) 3 final, url: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021DC0003>
6. Национален план за възстановяване и устойчивост на Р България, 2022 г., <https://www.nextgeneration.bg/14>
7. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Европейският зелен пакт, COM/2019/640 final, url: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
8. ЕС, A Sustainable Europe by 2030, url: https://commission.europa.eu/publications/sustainable-europe-2030_en
9. ЕС, 2050 Long-term Strategy, url: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2050-long-term-strategy_en
10. Eurostat, GDP per capita, consumption per capita and price level indices, url: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices
11. Eurostat, Living conditions in Europe - income distribution and income inequality, url: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality
12. Eurostat, Energy efficiency statistics, url: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics
13. Eurostat, Average full time adjusted salary per employee, url: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_FTE_custom_4232263/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=fafb4e3b-f3aa-4907-9102-16be8df6f775
14. ODYSSEE-MURE, Energy poverty in the EU, url: <https://www.odyssee-mure.eu/publications/policy-brief/european-energy-poverty.html>

Документи и статистически данни:

1. ЕК, Финансиране на зеления преход: Планът за инвестиции и Механизъмът за справедлив преход на Европейския зелен пакт, url: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_17
2. ЕК, Нова промишлена стратегия на Европа, COM(2020) 102 final, url: https://publications.europa.eu/resource/cellar/8ac0e-b6c-6394-11ea-b735-01aa75ed71a1.0019.03/DOC_1
3. Министерство на енергетиката, Проект на „Наредба за критериите, условията и реда за определяне на статут на домакинства в положение на енергийна бедност и на статут на уязвими клиенти за снабдяване с електрическа енергия”, url: <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7908>
15. НСИ, Енергийна интензивност на икономиката, url: <https://www.nsi.bg/bg/content/4209/>
16. НСИ, Средна брутна месечна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по статистически райони и области през 2023 година, url: <https://www.nsi.bg/bg/content/3930/>
17. НСИ, Средна брутна месечна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение през 2023 година, url: <https://www.nsi.bg/bg/content/3928/>

Иван Кръстев е завършил „Международни отношения“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и „Финанси“ в Университет по национално и световно стопанство (УНСС). Професионалният му път е тясно свързан с Министерството на труда и социалната политика. От юли 2019 г. заема позицията на секретар на Делегация на българските социалисти в Европейския парламент. Бил е заместник-министър в МТСП, отговарящ за управлението на средствата от Европейския съюз и дейностите на министерството, свързани с международното сътрудничество. Автор е на редица публикации по теми, свързани с управлението на средствата от Европейския съюз, пазара на труда, социално-икономическите неравенства, висшето и професионалното образование.

Невена Алексиева е доктор по международни отношения от Университет по национално и световно стопанство. Магистърската си степен е завършила в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Има редица специализации в България и чужбина, съосновател е и член на Съвета на Център за европейски и международни изследвания. Научните ѝ интереси са свързани главно с регионалното сътрудничество в Европа, външна политика и европейски въпроси.

Александър Димитров е завършил политология и е доктор по политически науки на Университетът за национално и световно стопанство. Преподавател е в катедра „Политология“ в същия университет, където заема и длъжността научен секретар. Член е на Управителния съвет на фондация „Солидарно общество“. Основните му научни интереси са в областта на политическия анализ, съвременни идеологии и доктрини, високите технологии в общественото развитие, политическото лидерство и сравнителната политикономия. Автор е на редица публикации, статии и научни доклади.

Стоянка Балова е доктор по философия, направление „Политически език и реторика“ от Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ). Завършила е магистратура по политически мениджмънт в СУ и по биотехнологии в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“, гр. София. Главен асистент е в катедра „Реторика“ на Философски факултет на СУ. Заема също длъжността Изпълнителен директор в Института за социална интеграция. Общински съветник е в община Златица в периода 2011-2023 г. Изследователските ѝ интереси са свързани с проблемите на гражданското общество, екологичното развитие и политики, политическата реторика и др.

ИЗДАТЕЛ

Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България

Отговорен редактор: Жак Папаро
© Дизайн корица: VBrand Visuals
Предпечат: Про Креатив Студио
Печат: „ДУО-В“

Всички текстове са достъпни онлайн
bulgaria.fes.de
София, 2023 г.
ISBN 978-619-7666-45-8

Използването с търговска цел на всички издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.